

ფინიკიურისაგან ქართული ანბანის წარმოშობა

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

საეკლესიო ისტორიოგრაფიის თანახმად, მეფე ფარნავაზს შეუქმნია „მწიგნობრობა ქართული“, თუ რა იგულისხმება ამ ცნობაში ჯერ კიდევ საკვლევეია. სპარსეთის იმპერიაში ძველსპარსულის გარდა (რომელიც ლურსმულით იწერებოდა), გავრცელებული იყო არამეული ენა ფინიკიური დამწერლობის საფუძველზე. მას სახელმწიფოს ადმინისტრაცია იყენებდა. ასომთავრული ასოების მოყვანილობიდან ჩანს, რომ ის შემუშავებულია აღნიშნული ფინიკიური დამწერლობის საფუძველზე, რაც გრაფიკულადაც თვალსაჩინოა -

როგორც ზემოთ აღინიშნა, პროტოქართული ანუ წინარექართული ენის მატარებელი მოსახლეობა (ძველი კოლხები, მათი მემკვიდრე იბერები და სხვა ჯგუფები) ცხოვრობდნენ ტიგროსის სათავეებამდე, შუამდინარეთამდე და ყიზილ-ირმაკამდე (მდ. ჰალისამე) და, ასევე, მის ქვემოთ. რაც იმას ნიშნავს, რომ ის (საერთო ქართველური ენის მატარებელი მოსახლეობა) უშუალოდ ემეზობლებოდა იმ დიდ იმპერიებს, სადაც არამეული ენა წარმოადგენდა ადმინისტრაციის ენას. თვის მხრივ, იმპერიათა საკანცელარიო მწერლობა ფინიკიურ ანბანს ეფუძნებოდა.

შესაბამისად, ქართულ-არამეული კულტურების კვეთის ამ არეალზე, მცირე აზიაში, უნდა ჩამოყალიბებულიყო ქართული დამწერლობის პირველსახე ფინიკიური დამწერლობის საფუძველზე, ბერძნული დამწერლობის გავლენის ფონზე.

ქართული ანბანის ადრეული ისტორია ქრისტეშობამდე საუკუნეებით ადრე იმ პერიოდიდან უნდა იწყებოდეს, როდესაც ფინიკიური დამწერლობა მიღებულ იქნა ქართული ენის საჭიროებისათვის. თავდაპირველად თანხმომცემებისათვის, ხოლო ხმომცემებისათვის გამოყენებული იქნა ან ფინიკიური თანხმომცემები, ანდა უკვე არსებული ბერძნულის ხმომცემები.

ცნობილია, რომ პ. ვინკლერმა დაასაბუთა ფრიგიისა ძვ. წ. მე-8 ს. ასურული ტექსტებით ცნობილი „მუშქების ქვეყნის“ იგივეობა. ამ ეპოქის მუშქების ბოლო მეფეს ერქვა მითა, პ. ინგოროყვამ ის მიიჩნია ფრიგიის მეფე მიდასად, და მას დაუკავშირა ფინიკიურიდან ქართული და ასევე ბერძნული ანბანის ჩამოყალიბება. თუმცა, მიღებულია, რომ ფინიკიური ანბანი ბერძნულს მიუსადაგეს ძვ. წ. მე-9 ს.-ში.

ქართულ ანბანს ბერძნულის აშკარა გავლენა აქვს, და ამასთანავე გრაფიკულად ქართული ასო-ნიშნები თითქმის იდენტურია ფინიკიურისა, როგორც ეს ქვემოთ მოყვანილი ცხრილიდან თვალსაჩინოა, ამიტომ, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ შესაძლოა ქართულს ფინიკიური მიუსადაგეს ალბათ ძვ. წ. მე-7 ს. შემდეგ. უფრო კი, ალბათ, ფარნავაზის ეპოქაში, ძვ.წ. IV-III საუკუნეებში. სახელმწიფოებრივი და საკულტო საჭიროებისათვის. თუმცა, არ არის აღმოჩენილი არც რაიმე ტექსტი და არც რაიმე წარწერა ამის დასამტკიცებლად, ამიტომაც ვეყრდნობით ასო-ნიშნების ვიზიუალური მსგავსებისა და მათი რიცხვითი მნიშვნელობების იგივეობის ფაქტს. თანხვდება ფინიკიურისა და ქართულის ასოთა ზოგადი სახელებიც (იგულისხმება ზოგადი მნიშვნელობით).

აღნიშნული მიზეზის გამო ჩვენ სავარაუდოთ შევადგინეთ ფინიკიურიდან ქართულში გარდამავალი ასონიშნების ე.წ. „გარდამავალი“ და „შუალედური“ ფორმები, ანუ მოხაზულობის რამდენიმე ვარიანტი, საჩვენებლად იმისა თუ რა სახის ცვლილებები უნდა განეცადათ მათ ქართული ანბანის საბოლოო სახის ჩამოყალიბებამდე.

ეს მნიშვნელოვანი მოვლენა, ანუ ქართული ანბანისათვის საბოლოო სახის მიცემა, ანუ ასომთავრულის ჩამოყალიბება, უნდა მომხდარიყო ახ. წ. მე-5 ს. პირველ წლებში ქართლის მეფე ბაკურის კარზე.

411 წელს დაბადებული ბაკურის შვილიშვილი პეტრე იბერი 12 წლის ასაკამდე, წყაროს ცნობით, სწავლობდა ქართულ „წმიდა წერილს“ (იხ. ამის შესახებ ჩემი გამოკვლევა), ამ წმიდა წერილის ტექსტი, ჩანს, ამ დროსათვის უკვე ჩაწერილი უნდა

ყოფილიყო ასომთავრული ანბანით, ამას მიუთითებს, ისიც რომ პალესტინაში აღმოჩნდა 430 წლის ქართული პირველი წარწერა (მის პირად მოძღვარ იოანე ლაზის მონასტერში), ამასთანავე მეფე ბაკურს ქართული ანბანის ჩამოყალიბებასთან აკავშირებენ სომხური წყაროებიც.

ეს ნიშნავს, რომ ბაკურამდე უკვე არსებოდა ქართული ანბანი, რომელიც ჩანს, ფინიკიურს წააგავდა თავის სწორხაზოვანი ფორმებით, ხოლო, რადგანაც, უმეტესად, უკვე საწერ მასალად გამოიყენებოდა არა თიხა და მაგარი წედაპირი (ქვა და სხვა), არამედ რბილი ეტრატი (პერგამენტი), ამიტომაც საჭიროდ მიიჩნიეს ფინიკიურიდან მიღებული ქართული სწორხაზოვანი ასოების გარკვეული ელემენტების (ხაზების) მომრგვალება, რაც ქვემოთ სქემაზეცაა მოცემული. ანუ განხორციელდა უკვე არსებული ანბანის გრაფიკული ცვლილება, კერძოდ, სწორი ხაზებით მიღებული სამკუთხედები და საერთოდ კუთხედები მომრგვალდა. მაგალითად, ასო-ნიშანმა ---

1. **⚡**-მ მიიღო მომრგვალებული სახე --- **⚡**, რომელიც საბოლოოდ ასე ჩამოყალიბდა-**⚡**;

2. ასო-ნიშანმა - **⚡**-მ, მიიღო ასეთი სახე-**⚡**-

, რომელიც საბოლოოდ ასეთი სახით ჩამოყალიბდა -- **⚡**

3. ასო-ნიშანმა - **⚡** -მ, მიიღო ასეთი სახე - **⚡**, და საბოლოოდ ასეთი სახით ჩამოყალიბდა - **⚡**

და ა. შ. როგორც ქვემოთ ცხრილშია მოცემული, მასასადამე აღნიშნულმა ასო ნიშნებმა საბოლოო ე.წ. მრგვლოვანი სახე მიიღო ბაკურ მეფის კარზე მე-5 ს. დასაწყისში, ხოლო იქამდე უკვე, ჩანს ფარნავაზის დროიდან, არსებობდა შუალედური სახეები ამ ასო ნიშნებისა.

გრაფიკული ცვლილება ძველ სწორხაზოვან ასოებს შეეხო იმით, რომ ახლა უკვე გრაფემების სწორი ნაწილები მომრგვალდა, ანუ ასომთავრულმა ანბანმა მიიღო თავისი ამჟამად ჩვეული სახე.

(ცხრილში წარმოადგენს სქემას, შედგენილს მიტრ.ანანიას მიერ, რომელშიც მოცემულია ფინიკიურიდან ქართულში „გარდამავალი“ და „შუალედური“ სავარაუდო ასონიშნები)

ფინიკიურიდან ქართულში გარდამავალი ასოები

ფინიკიური პირველსახე	ძველი ბერძნული ასო	დასახელება					რიცხვითი მნიშვნელობა
		ძველი ბერძნული სახელი	გარდამავალი ფორმა	შუალედური	ქართული	სახელი	
 ალფ	A	ἄλφα	ⴌ	ⴍ	ⴎ	ანი	1
 ბეტ	B	βῆτα	ⴑ	ⴒ	ⴓ	ბანი	2

 გიმელ	Γ	γάμμα	⌒		⌒	განი	3
 დელტ	Δ	δέλτα	∇	⊖	⊖	დონი	4
 ჰე	Ε	<u>Ε</u> (ეპსილონ)	⌒	Ξ	⌒	ენი	5
 ჰავ	Υ	(ვაჰ) იპსილონ	⌒	Τ	 ϒ	ვინი	6
 ზაინ	Ζ	ζήτα	⌒			ზენი	7

 ჰეტი ჰეტი	Η (Η η)	ἦτα				ეთ (ე.წ. ე მერვე) ჰე	8
 თეტი	Θ	θήτα				თანი	9
 იოტი	Ι	ἰώτα				იბი	10
 კაფი	Κ	κάππα				კანი	20
 ლამედი	Λ	λάμδα				ლასი	30
 მემი	Μ	μν				მანი	40

	N	ნ			ჩ, ჩი	ნარი	50
ნი							
	Ξ	ქ			ჯ, ჯი	ჯე	60
სამეხ							
	O	ო			ღ	ონი	70
ანი							
	Π	პ	რ		უ	პარი	80
პე							
	ჩ	ჩქარა გაქარა			ჭ	ჭანი	90
სან, სამპი							
	P	პ			კ, კი	რე	100
რე							

 სინ	Σ σ ς	σίγμα			ს	სანი	200
 ტავ	Τ	ταῦ			Ϛ	ტარი	300
 უპ	Υ υ	ὕψιλον		ჰ ყ wi	Ϙ	ჰ	400
 ფ	Φ φ φ	φ		ფარი	ϕ	ფარი	500
	Χ	χει			ⴏ	<u>ქან</u>	600
	Ψ	ψει			ⴏ	<u>ღან</u>	700
	Ω	ὦ			Ϡ	<u>ყარ</u>	800
 რ	Ρ ρ	ρσ			ϣ	<u>შინ</u>	900

ცადე	T, T ზ, ზ						
------	-----------	--	--	--	--	--	--

1. ფინიკიური ასოსაგან „ვაგ“ Ⴀ წარმოიქმნა ორი ქართული ასო -„ვინი“ Ⴁ და „ვე“ Ⴂ (wi)

2. ბერძნული Ⴃ (სან) და ფინიკიური ასოსაგან „ცადე“ Ⴄ წარმოიქმნა ორი ქართული ასო Ⴅ (ჟან) და Ⴇ (შინ)

3. ფინიკიური Ⴈ (ვაგ), შუალედური– T, გარდამავალი – T, ქართული Ⴉ, Ⴊ, Ⴋ ვინი; ბერძნულში გაქრა ხმოვანი [w], ამიტომ პირველი პირდაპირი მემკვიდრე «ვაგ» —

F (დიგმა) —იკარგება ანზანიდან, მეორე მემკვიდრე «ვაგ» — Ⴈ (იპსილონი) — გამოიყენება ხმოვან [u] - ს ჩასაწერად; შემდეგში [u] გადავიდა ვიე[y] -ში

ქართული Ⴌ, Ⴍ

ამავე დროს დიფთონგმა (O.V) -მ გამოხატა ხმოვანი - უ, Ⴎ, Ⴏ

ფარნავაზის „მწიგნობრობა ქართული“, ჩანს გულისხმობდა, ფინიკიური ანბანის საფუძველზე ჩამოყალიბებულ ქართული დამწერლობის იმ ფორმას, რომელსაც იყენებდნენ ფარნავაზისა და მისი საერისთავოების კანცელარიები და ალბათ ქურუმები.

ესაჭიროებოდა თუ არა ფარნავაზის ეპოქის სახელმწიფოს „მწიგნობრობა“ ანუ იყო თუ არა მოთხოვნილება იმისა, რომ ბრძანებები და მიმართვები ქვემდებარე დაწესებულებებისთვის წერილობით სახით მიეწოდებინათ?

ვახუშტიმ საგანგებოდ გამოიკვლია ფარნავაზის შემდგომ ქართული სამეფოს სამოხელეო წყობა და წერდა, რომ სახელმწიფოში უამრავი სახელისუფლო უმაღლესი დაწესებულება არსებობდა, მსგავსი იმსა რასაც ამჟამად ეწოდება სამინისტროები. ესენი

ყოფილან შემდეგი „ხელისუფალნი“ (და, შესაბამისად, მათ ხელქვეშ არსებული დაწესებულებები) - **სპასალარი** ანუ სამხედრო უწყების მეთაური, **სახლთხუცესი**, ხელისუფალი, რაც ჩანს იგივე იყო რაც ევროპაში „მაჟორდომი“. მას მრავალი თანამემწე ჰყავდა, რადგანაც სასახლეებსა და ციხე-სიმაგრეებში შესაბამისი მეურნეობას უნდა გაძღოლოდა. ასევე დიდი სახელო იყო „**მსახურთუხუცესობა**“, რომელაც ასევე მრავალი თანამშრომელი ჰყავდა, მას ასევე ევალეობდა „ციხექალაქთა მცველთ უხუცესობა“, საგანგებო ხელისუფალი იყო „**მონათუხუცესი**“, ასევე მანდატურთუხუცესი -საპოლიციო სისტემის მეთაური, მსაჯულთუხუცესს ეკითხებოდა ქვეყნის „მსაჯულები“, ასევე „ბჭეთა,ხევისბერთა და ხევითავთა“ წინძლოლა. **მეჯინიბეთუხუცესი** შეიძლება თანამედროვე ტრანსპორტისა და ფოსტის გაერთიანებულ სამინისტროს შევადაროთ, მას ექვემდებარებოდნენ „შიკრიკნი, პაიჭნი და ჯინიბნი“ ანუ ქვეყნის ტერიტორიაზე სხვადასხვა დავალებათა და ბრძანებათა აღრესატამდე მიტანა ევალეობდათ. სხვა იყო **მეჭურჭლეთუხუცესი**, **მოლარეთუხუცესი და ეზოსმოძღვარი**, რომლიც შესაძლოა ევროპულ „მაიორდომს“ შევადაროთ.

აი, სწორედ მათ ესაჭიროებოდათ თავიანთი ფუნქციების განსახორციელებლად „მწიგნობრობა“ ანუ წერილობითი სახით ბრძანების ანდა ნების გადაცემა სხვადასხვა უწყებისათვის.

ფარნავაზის შემდგომი ქართული სახელმწიფოს ადმინისტრაციის აღწერსას, ვახუშტი აღნიშნავდა -

„ესენი სწერდენ: უსტარს. იერლაყსა, პიტაკსა, ენდალმასა, პატრუცაგსა, როარტაგსა, გუჯართა, სიგელთა, ბრძანებათა, განაჩენთა და სხვათა“. ამ უსტარ-ბრძანებებს საგანგებო მწერლები წერდნენ.

ვახუშტი წერს, რომ არსებობდა სახლმწიფო მწერალთა უწყება, ისინი განსაკუთრებით ესაჭიროებოდა საფინანსო სფეროს, ვახუშტი წერს:

„მწერალთათჳს. მწერალნი იყუნენ, რომელნი სწერდნენ შემოსავალსა და წარსაგებელსა ყოველთაჳე, და ტომართა, და სხვათა“

აქედან ჩანს, რომ ფარნავაზის მიერ დაარსებულ სახელმწიფო სისტემას მწიგნობრობა ესაჭიროებოდა, ანუ უნდა არსებულიყო კიდევ შესაბამისი ქართული დამწერლობა.

მიიჩნევა, რომ ის, მართალია, არსებობდა, მაგრამ ინტენსიურად არ გამოიყენებოდა, ვიდრე ქართველთა გაქრისტიანებამდე.

სომხური წყაროებიდან შეიძლება გავიგოთ, რომ როდესაც მე-5 ს. დასაწყისში დადგა საჭიროება ბიბლიის წიგნების ქართული თარგმანების ჩაწერისა, ბაკურ მეფის კარზე პეტრე იბერის პაპის ოჯახში გახსენებულ იქნა უკვე არსებული ძველი ქართული ანბანი (ჩამოყალიბებული ფინიკიურისა და ბერძნულის საფუძველზე), და მისთვის, ანუ, ამ დროს უკვე არსებული ქართული ასოებისათვის აქ უნდა მიეცათ ის მრგვლოვანი სახე, რომელიც ახლა „მრგვლოვანის“ სახელითაა ცნობილ. შესაბამისად, ამ რეფორმის შედეგად, ჩამოყალიბდა ქართული ანბანის ე.წ. მრგვლოვანი სახეობა და მას სრულყოფილი სახე ბერძნული დამწერლობის სისტემის შესაბამისად უნდა მიეცემოდა.